

Фомич М. В. кандидат психологічних наук,
доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
<https://orcid.org/0000-0003-1253-2656>

Кришталь М. А. кандидат психологічних наук,
професор, Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
<https://orcid.org/0000-0003-0701-4731>

Вовк Н. П. кандидат педагогічних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
<https://orcid.org/0000-0001-6601-7030>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК У ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛАХ

Стаття присвячена дослідженню гендерних особливостей професійної самореалізації жінок у пожежно-рятувальних підрозділах. Розкрито особливості професійної діяльності жінок з ліквідації пожеж та надзвичайних ситуацій. Показано загальні тенденції фемінізації пожежно-рятувальних служб світу. Визначено основні складові професійної мотивації жінок щодо проходження служби у пожежно-рятувальних підрозділах, до яких відносять соціально-економічні чинники: гарантоване працевлаштування, стабільне матеріальне утримання, соціальний захист, можливість більш раннього пенсійного забезпечення, можливість професійної самореалізації. Запропоновано впровадити в освітній процес закладів вищої освіти навчальний курс з проблем гендера.

Ключові слова: гендер; гендерні стереотипи; професійна діяльність; професійна самореалізація; пожежно-рятувальна служба.

Постановка проблеми. Сучасні гендерні відносини будуються на міфі про первинне функціональне призначення жінок і чоловіків. Гендерний стереотип професійної самореалізації будується на домінуючій ролі чоловіка у суспільстві. Проте історія знає чимало прикладів, коли жінки на рівні з чоловіками брали участь у різноманітних видах діяльності, у тому числі й таких специфічних як гасіння пожеж та ліквідація наслідків стихійних лих, катастроф.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми професійної самореалізації жінок у ризиконебезпечних професіях можна знайти у працях Н.П. Вовк, Н.І. Дубчак, О.О. Кучмеєва, Л.М. Мандрик, В.М. Покалюка, Н.В. Оніщенко, О.В. Селіванової та ін.

Мета статті – проаналізувати гендерні особливості професійної самореалізації жінок у пожежно-рятувальних підрозділах.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення).

Виклад основного матеріалу. Проблема професійної самореалізації жінок

у пожежно-рятувальних підрозділів має давню історію, так ще в указах міських управителів Італії XVI ст. було зазначено про те, що кожна італійська жінка, яка поспішає на пожежу, має принести з собою відро води. Цим, однак, участь жінок у гасінні пожеж не вичерпувалася. Міський начальник мав список із 40 жінок, здатних під час пожежі принести відро з водою двічі [8].

На початку XX сторіччя в Російській імперії починає зароджуватися жіноча добровільна участь у боротьбі з пожежами. У Статут Російського пожежного товариства були внесені зміни: жінкам було надано право участі в пожежних організаціях на рівні з чоловіками. У 1912 році в Росії під час роботи Міжнародного пожежного конгресу, у якому брали участь іноземні делегації та делегати Російських пожежних організацій, були утворені особливі комісії, у тому числі дамський комітет – це визнання рівності жінок на ниві боротьби з вогнем. У наступні роки участь жінок у пожежній справі тільки збільшувалася [7].

Особливу сторінку в літопис пожежної охорони вписали жінки в суворі роки Другої

світової війни. У багатьох містах, з мобілізованих у пожежну охорону жінок, були сформовані жіночі пожежні команди, які успішно гасили пожежі, проявляли себе як герої у боротьбі з вогняною стихією. Жінки-пожежні ні в чому не поступалися чоловікам, проявляли неабияку майстерність в бойовій виучці, високу свідомість. Вони подавали приклад військової дисципліни й організованості. У пам'яті поколінь залишилися їхні імена – Л. Фісенко, В. Капустіна, В. Пересадіна та багато інших. Деякі з них були згодом висунуті на керівні посади в пожежній охороні, зокрема П. Рябуха та Л. Белокобильська [5].

У післявоєнні роки в пожежній охороні жінки працювали нарівні з чоловіками. Вони також виїжджали на пожежі та також йшли в саме пекло вогненної стихії. У 1967 році в СДПЧ-1 м. Луганськ стався випадок, який гідний не лише уваги, а й зможе послужити прикладом героїзму для молодого покоління пожежників. Тоді співробітниця частини Н.М. Бедряга, виїхавши з одним лише водієм на пожежу, самотійно загасила палаючий будинок. За свій подвиг жінка нагороджена нагородним знаком «Відмінний пожежник» [6].

Історія може повідати й інші факти про мужність жінок, незважаючи на це нині, треба справедливо відмітити, гендерна система будучи основою гендерних інтеракцій, часто детермінує зони доступу жінок в професійну сферу діяльності чоловіків. Так, сьогодні можна говорити, про доступність жінкам пожежно-технічної освіти, здобуття професій за фахом пожежна безпека, проте це лише окремі види адміністративної роботи (інспектори, працівники кадрового апарату тощо), оперативна діяльність, особливо на теренах пострадянського простору, жінкам рідко доступна.

Жінка в пожежно-рятувальному підрозділі часто оцінюється лише з позиції гендерної приналежності, без урахування рівня її професійної підготовки. В символічному просторі пожежних жінка буде піддана ексклюзії, оскільки не вписується в стандартні ритуальні практики повсякденних інтеракцій. Проте, незважаючи на це, з кожним роком кількість жінок у пожежно-рятувальних підрозділах країн світу збільшується, створюючи нові

моделі гендерних контрактів в рятувальних структурах та змінюючи обличчя пожежно-рятувальних формувань.

Аналіз літературних джерел свідчить, що фемінізація пожежно-рятувальних служб має загальні тенденції розвитку в різних країнах, але існують і специфічні риси такого феномену, що залежать від традицій, культури тощо.

Так, наприклад в Швеції існує дві категорії жінок-пожежних: працюючі повний робочий день і неповний. Жінки у повній мірі виконують ті ж завдання, що і чоловіки. У 2007 році була утворена організація «Союз Жінок пожежно-рятувальної служби Швеції». Напрямок діяльності організації: залучення жінок до пожежно-рятувальної служби; поліпшення робочого середовища для жінок-пожежних; внесення змін до законодавства для вагітних жінок; методологія і технологія розвитку робочого обладнання для жінок; гендерні питання; співпраця зі шведською владою. Організація також впливає на виробників захисного одягу з метою удосконалення тканин для її пошиття, розширення діапазону розмірів, щоб поліпшити умови праці пожежників, незалежно від статі [11].

Жінки-пожежні Франції виконують багатофункціональну діяльність з гасіння пожеж і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Жінки проходять ту ж навчальну підготовку й ті ж тести з медичних та фізичних показників, що й чоловіки. За останні роки кількість жінок в системі збільшилася. Якщо у 2008 році з 9 пожежних була 1 жінка, то нині з 8 пожежних – 1 жінка. Кількість жінок в пожежно-рятувальній службі Франції збільшується з кожним роком.

У Словенії сьогодні 14% жінок-пожежних від загальної кількості рятувальників. У країні існує закон про жінок-пожежних. На службу приймаються жінки від 18 до 55 років. Створено 120 пожежних спілок, 55 керують жінки. Незважаючи на це, тут існує низка проблем для жінок, які працюють у пожежно-рятувальній службі: необґрунтована дискримінація незважаючи на належний рівень загальної освіти та підготовки жіночих кадрів, недостатнє поширення інформації щодо отримання дівчатами спеціальної освіти, а також більш низька

заробітна плата і дуже рідке визнання їх заслуг.

Результати дослідження, проведеного у пожежних підрозділах Японії показали, що серед професійних пожежних цієї країни 2% – жінки, серед волонтерів – 2,3%. Нещодавно в національне законодавство були внесені правки щодо підвищення ролі пожежних служб, що дозволило жінкам виконувати більше функцій. Раніше жінки займалися лише пожежною профілактикою та наданням домедичної допомоги, зараз зростає кількість тих, хто займається гасінням пожеж.

Жінки-волонтери працюють у сфері запобігання пожежам, проводять навчання з надання домедичної допомоги, допомагають професійним пожежним [11].

США мають досить високі вимоги до професійного відбору пожежних. Кандидат, незалежно від статі, повинен володіти відмінними фізичними якостями, мати високі показники зорового та слухового сприйняття, володіти розвиненими емоційно-вольовими якостями [10].

У пожежних департаментах США жінки працюють на рівні з чоловіками. Присутність жінки в команді пожежних підвищує рівень дисципліни всередині колективу. Починаються невидимі змагання між статями, які плідно впливають на рівень професійної підготовки, – визначає Розмарі Блісс, перша жінка, яка дослужилась до посади начальника пожежного департаменту.

Проте активістки організації Woman in Fire Service (WFS) стверджують, що жінки-пожежні постійно стикаються на роботі з дискримінацією за статевою ознакою, скептичним ставленням чоловіків до їх професійних здібностей.

«Найнеприємніше, коли колеги-чоловіки не довіряють тобі, але при цьому всіляко намагаються приховати свою недовіру, – зазначає Келлі Логінс з пожежного департаменту Флориди. Вони бояться, що ми не зможемо вчасно відреагувати на тривожний сигнал. Під час пожеж жінки тільки й чують фрази від колег, на кшталт «завжди будь за моєю спиною». З часом починаєш розуміти, що ти зовсім не член колективу, а всього лише тягар».

У цілому в Америці працюють 6200 жінок-пожежників. 150 з них займають

керівні пости в регіональних департаментах. Щорічно проводиться кілька мітингів в різних точках країни на захист прав «пожежних в спідницях» [3].

У нашій державі, на жаль, масштабного дослідження, спрямованого на вивчення питання жінки в пожежно-рятувальній службі ще не проводилося. Окремі аспекти гендерних питань в Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) вивчалися в працях Н.П. Вовк, Л.М. Мандрик, В.М. Покалюка та Н.В. Оніщенко.

Проте, аналіз наявних публікацій [2, 4] засвідчує, що українські жінки також активно прагнуть до оперативної діяльності з гасіння пожеж та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Щороку в Україні більше жінок-пожежних. Здебільшого вони працюють у чоловічих колективах, адже оперативна робота традиційно залишається за чоловіками.

За результати проведеного нами опитування серед дівчат-курсантів Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 10% респондентів виявили бажання працювати саме в оперативних підрозділах служби порятунку.

З метою розширення прав і можливостей жінок в ДСНС України розробляється дорожня карта щодо гендерної рівності.

Серед основних складових професійної мотивації жінок щодо проходження служби у пожежно-рятувальних підрозділах є соціально-економічні чинники: гарантоване працевлаштування, стабільне матеріальне утримання, соціальний захист, можливість більш раннього пенсійного забезпечення, можливість професійної самореалізації. Неабияку роль у прагненні жінок поступити на службу відіграє й такий фактор, як можливість влаштувати особисте життя, знайти друзів, продовжити родинні традиції [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянуті гендерні особливості професійної самореалізації жінок у пожежно-рятувальних підрозділах засвідчують прагнення жінок до самореалізації у діяльності, яка багато років залишалася суто чоловічим видом, проте нині зазнає активної трансформації. Водночас існуюча гендерна

Питання психології

система, незважаючи на суттєві поступи, має численні дискримінаційні ознаки, особливо на теренах пострадянського простору. Фемінізація пожежно-рятувальних служб країн світу триває і має як загальні тенденції розвитку, так і специфічні риси цього феномену, що залежать від традицій, культури відповідного регіону.

Нині є актуальним активізація гендерних досліджень з проблем різних

видів професійної діяльності та розробка на їхній основі практичних рекомендацій щодо роботи з різними категоріями пожежних-рятувальників. На нашу думку, настав час запровадити навчальний курс з проблеми гендера у закладах вищої освіти. Це дозволить надати майбутнім фахівцям знання про психічні, фізичні особливості чоловіків та жінок, специфіку виховної роботи в залежності від статевої належності.

Список використаних джерел

1. Багрунов В.П. Половые различия в видовой и индивидуальной изменчивости психики человека : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук / В.П. Багрунов. – Л. : Наука, 1981. – 25 с.
2. Вовк Н.П. Гендерні особливості професійного становлення фахівців цивільного захисту у системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій / Н.П. Вовк, М.В. Фомич // Вісник Національного університету оборони України. – 2015. – № 1 (44). – С. 43-49.
3. Макарычев А. Гендерные аспекты безопасности в контексте процессов глобализации / А. Макарычев // Гендерные исследования, 2002. – № 7/8. – С. 262-282.
4. Мандрик Л.М. Формування гендерної культури майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі професійної підготовки : автореферат дис. ... канд. пед. наук / Л. М. Мандрик. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 25 с.
5. Парамонов В.Н. Влияние Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. на изменение социального статуса женщин / Парамонов В. Н. // Гендерные исследования в гуманитарных науках : современные подходы. Иваново : Юнона, 2000. Ч. 3 : История. Язык. Культура. С. 47-49.
6. Потрібно дуже любити свою професію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tushila1.narod.ru/articles_heroes_UA/heroes_0014_UA.htm.
7. Синова И.В. Профессиональная занятость горожанок во второй половине XIX – начале XX вв.: от предпринимательства к государственной службе / Синова И.В. // Горожанки и горожане в политических, экономических и культурных процессах российской урбанизации XIV–XXI веков : материалы 11-й международной научной конференции РАИЖИ и ИЭА РАН, 4–7 октября 2018 г., Нижний Новгород. В 2-х томах. – М. : ИЭА РАН, 2018. Т. 1. – С. 20-22.
8. Фурсов А.И. К вопросу о применении труда женщин в подразделениях пожарной охраны / Фурсов А.И., Ломаева Т.А., Ломаев Е.Н. // История пожарной охраны и современная пожарная охрана : сборник материалов международной научно-практической конференции. – М., 2016. – С. 22-26.
9. Фурсова Т.А. Женщины в кадровом потенциале ГПС. Пути повышения их профессиональной подготовки : дисс. ... доктора психол. наук : 05.13.10 / Т.А. Фурсова. – М., 2002. – 251 с.
10. Women in firefighting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.qwe.wiki/wiki/Women_in_firefighting.
11. III встреча международной рабочей группы «Женщины пожарно-спасательной службы СТИФ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.womenforsafety.org/04-04-2013.html>.

References

1. Bagrunov V.P. Polovye razlichiya v vidovoy i individualnoy izmenchivosti psikhiki cheloveka : avtoref. diss. na soiskanie nach. stepeni kand. psikhol. nauk / V.P. Bagrunov. – L. : Nauka, 1981. – 25 s (in Russian).
2. Vovk N.P. Genderni osoblyvosti profesijnogo stanovlennya faxivciv cyvilnogo zaxystu u systemi Derzhavnoyi sluzhby Ukrayiny z nadzvychajnyx situacij / N.P. Vovk, M.V. Fomych // Visnyk Nacionalnogo universytetu obrony Ukrayiny. – 2015. – № 1 (44). – S. 43-49 (in Ukrainian).
3. Makarychev A. Gendernye aspekty bezopasnosti v kontekste protsessov globalizatsii / A. Makarychev // Gendernye issledovaniya, 2002. – № 7/8. – S. 262-282 (in Russian).
4. Mandryk L.M. Formuvannya gendernoyi kul'tury majbutnix faxivciv pozhezhnoyi bezpeky u procesi profesijnoyi pidgotovky : avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk / L.M. Mandryk. – Pereyaslav-Xmel'nycz'kyj, 2015. – 25 s (in Ukrainian).
5. Paramonov V.N. Vliyanie Velikoy Otechestvennoy vojny 1941-1945 gg. na izmenenie sotsialnogo statusa zhenshchin / Paramonov V. N. // Gendernye issledovaniya v gumanitarnykh naukakh : sovremennye podkhody. Ivanovo : Yunona, 2000. Ch. 3 : Istorija. Yazyk. Kultura. S. 47-49 (in Russian).

6. Potribno duzhe lyubyty svoyu profesiyu [Elektronyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://tushila1.narod.ru/articles_heroes_UA/heroes_0014_UA.htm (in Ukrainian).
7. Sinova I.V. Professionalnaya zanyatost gorozhanok vo vtoroy polovine XIX – nachale XX vv.: ot predprinimatelstva k gosudarstvennoy sluzhbe / Sinova I.V. // Gorozhanki i gorozhane v politicheskikh, ekonomicheskikh i kulturnykh protsessakh rossiyskoy urbanizatsii XIV–XXI vekov : materialy 11-y mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii RAIZhI i IEA RAN, 4–7 oktyabrya 2018 g., Nizhniy Novgorod. V 2-kh tomakh. – M. : IEA RAN, 2018. T. 1. – S. 20-22 (in Russian).
8. Fursov A.I. K voprosu o primenenii truda zhenshchin v podrazdeleniyakh pozharnoy okhrany / Fursov A.I., Lomaeva T.A., Lomaev Ye.N. // Istoriya pozharnoy okhrany i sovremennaya pozharnaya okhrana : sbornik materialov mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – M., 2016. – S. 22-26 (in Russian).
9. Fursova T.A. Zhenshchiny v kadrovom potentsiale GPS. Puti povysheniya ikh professionalny podgotovki : diss. ... doktora psikhol. nauk : 05.13.10 / T.A. Fursova. – M., 2002. – 251 s (in Russian).
10. Women in firefighting [Elektronyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://ru.qwe.wiki/wiki/Women_in_firefighting (in Russian).
11. III vstrecha mezhdunarodnoy rabochey grupy «Zhenshchiny pozharno-spatatelnoy sluzhby CTIF» [Yelektronyy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.womenforsafety.org/04-04-2013.html> (in Russian).

Резюме

Фомич Н. В. кандидат психологических наук, доцент,
Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУГЗ Украины
Крышталь Н. А. кандидат психологических наук, профессор,
Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУГЗ Украины
Вовк Н. П. кандидат педагогических наук,
Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУГЗ Украины

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН В ПОЖАРНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ

Статья посвящена исследованию гендерных особенностей профессиональной самореализации женщин в пожарно-спасательных подразделениях. Раскрыты особенности профессиональной деятельности женщин по ликвидации пожаров и чрезвычайных ситуаций. Показано общие тенденции феминизации пожарно-спасательных служб мира. Определены основные составляющие профессиональной мотивации женщин при прохождении службы в пожарно-спасательных подразделениях, к которым относят социально-экономические факторы: гарантированное трудоустройство, стабильное материальное содержание, социальную защиту, возможность более раннего пенсионного обеспечения, возможность профессиональной самореализации. Предложено внедрить в образовательный процесс высших учебных заведений учебный курс по проблемам гендера.

Ключевые слова: гендер; гендерные стереотипы; профессиональная деятельность; профессиональная самореализация; пожарно-спасательная служба.

Summary

Fomych M. Ph. D. in Psychology, Assistant Professor,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl
Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine
Kryshstal M. Ph. D. in Psychology, Professor,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl
Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine
Vovk N. P. Ph. D. in Pedagogy
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl
Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine

GENDER PECULIARITIES OF WOMEN'S PROFESSIONAL SELF-REALIZATION IN FIRE AND RESCUE UNITS

Introduction. Modern gender relations are based on the myth of the primary functional duty of women and men. The gender stereotype of professional self-realization is based on the dominant role of men in society. However, history knows many examples when women, on a par with men, took part in various activities, including such specific ones as extinguishing fires and eliminating the consequences of natural disasters and catastrophes.. Today, women have already proven that they are able to professionally and

efficiently execute the operative tasks. Besides women are characterized by greater emotionality, sensitivity, patience and the ability to listen; all these features help in solving work tasks and conflict situations.

The purpose of the research is to analyze the gender features of women's professional self-realization in fire and rescue units.

Methods. To achieve the aim and the tasks of the research a complex of interrelated research methods is used, the choice of which is caused by the content of the given problem: theoretical – analysis, synthesis, systematization and generalization of the data from the literary sources.

Originality. The scientific novelty of the article is a comprehensive study of gender peculiarities of professional self-realization of women in fire and rescue units. Determination of the professional motives of women to serve in fire and rescue units: guaranteed employment, stable material support, social protection, the possibility of earlier retirement, the possibility of professional self-realization.

The practical significance of scientific work is to overcome the gender stereotypes in high-risk professions.

Conclusion. The considered gender peculiarities of women's professional self-realization in fire and rescue units show the women's desire for self-realization in activities that for many years remained just male type of activity, but now are undergoing active transformation. At the same time, the existing gender system, despite significant progress, has numerous discriminatory features, especially in the post-Soviet space. The feminization of fire and rescue services around the world continues and has both general development trends and specific features of this phenomenon, which depend on the traditions and culture of the region.

At present, it is important to intensify the gender research on the problems of different types of professional activities and develop on their basis practical recommendations for work with different categories of firefighters. In our opinion, it is time to introduce a gender training course in the establishments of higher education. This will provide future professionals with knowledge about the mental and physical characteristics of men and women, the specifics of educational work depending on the gender.

Key words: gender; gender stereotypes; professional activity; professional self-realization; fire and rescue service.